

270 éve, 1754-ben avatták az első diplomás orvosnőt, Dorothea Erxleben

Kéri Katalin dr.



1. ábra

Dorothea Christiane Erxleben portréja

Forrás: <https://frauenseiten.bremen.de/blog/unsere-frau-der-woche-dorothea-christiane-erxleben/?ajaxCalendar=1&mo=08&yr=2024&id=2136599044&scope=all>

270 évvel ezelőtt, 1754 nyarán avatták doktorné Halléban az első német, egyetemet végzett orvosnőt, *Dorothea Christiane Erxleben* (1715–1762), aki ezzel történelmet írt (1. ábra). Jóllehet nem ő volt a legelső olyan nő a világon, aki egyetemen, tudományos szinten tanulta az orvoslás alapjait, az első olyan nő volt, aki diplomát is szerzett egy, a saját korában csakis a férfiak számára fenntartott képzésben. Diplomaszerezése után 4 évvel még egyetemi rektorra is megválasztották, és szülővárosában, Quedlinburgban praktizált élete végéig a négygyermekes édesanya. Személye, tudományos és írói tevékenysége, gyógyító munkájának az anyai és háziasszonyi szerepeivel történő összehangolása már élete során sokak figyelmét felkeltette. Életműve számos író, kutatót megihletett: biográfiák, újságcikkek, regények, még játékfilm is készült Erxlebenről. Hazánkban nagyon sokan *Kertész Erzsébet* „Úttörő asszonyok. Életrajzi elbeszélések” című művének első fejezetéből ismerhetik őt, amelyben az író-nő leánykori nevén említi: „Az első német orvosnő, Dorothea Leporin (1715–1762)” [1: 9–38.]. Az életút-

járól legújabban kiadott monográfiákat *Brinkschulte és Labouvie* [2], illetve *Kraetke-Rumpf* jegyzik [3]. Különlegesnek és máig hatóan példaszerűnek mondható életpályája jobb megértéséhez az orvosi képzés történetét is érintő, a nők tanulással, értelmi képességeivel kapcsolatos, sok évszázados viták rövid felidézése is szükséges. Diplomaszerezésével, orvosi munkájával számos magyarországi sajtótermék is foglalkozott a 18. század végétől kezdve, köztük több alkalommal az *Orvosi Hetilap* is. Ezek jól mutatják, hogy személye és munkássága bő 200 éve hazánkban is jól ismert, és minden korszakban kiváltotta az orvostudomány és az orvosképzés, illetve az orvosnők története iránt érdeklődők nagyrabecsülését.

Viták és művek a nők értelmi képességeiről

Az emberiség története során a ránk maradt források már az ókorban és a középkorban is említenek olyan nőket, akik gyógyítással foglalkoztak, és a 12–13. századtól kezdve Európában elindult egyetemeken az orvosi karokon is voltak női hallgatók, de mai ismereteink szerint orvosként diplomát csak férfiak szerezhettek. Nők a 19. század második feléig csak nagyon-nagyon kivételes esetben járhattak bármely egyetemi karra, a szüléseknél bábaként azonban szinte csakis ők dolgoztak, és számos kútfő említi kiemelkedő gyógynövényes, medicínális ismereteiket is.

Ahhoz, hogy a nőekkel, a nők értelmi képességeivel és tanulási, művelődési lehetőségeivel kapcsolatos közvélekedés átalakuljon, a társadalmi-gazdasági és tudományos változások mellett magának a gondolkodásnak, a mentalitásnak az átformálódása is kellett. Ehhez kapcsolódóan fontos művelődés- és filozófiatörténeti jelenség volt az 1200-as évektől az 1650-es évekig született *querelle des femmes* (nőkérdés) forráscsoporthoz tartozó, gyakran egymásnak felelgető, írott művek egész sora. Ezzel a francia szókapcsolattal eredetileg azokat az írásműveket – pamfleteteket, értekezéseket vagy éppen verses, regényes formában létrehozott munkákat – jelölték Európában, amelyek főként latin, francia, német, olasz vagy spanyol nyelven, a férfiak és nők értelmi képességeiről, tanulási lehetőségeiről szóltak. Számuk a reneszánsz időszakában megnőtt, hiszen az embert középpontba állító humanis-

ta szerzők a 15. századtól kezdve egyre nagyobb teret szenteltek az ember kibontakozása, a tanulás, a nevelés kérdéseinek, és korábban sosem látott számban keletkeztek pedagógiai művek: nyelvkönyvek, illemtankönyvek, nevelési tervezetek, pamfletek, levelezések és más műfajokban írott szövegek [4]. Ez volt az első olyan korszak a történelemben, amikor a nőkről, a lányok neveléséről és a női művelődésről írott művek száma is megszorodott. Ezeket a műveket későbbi századokban is gyakran újraolvasták, a könyvnyomtatásnak köszönhetően sok helyszínre eljutottak, és hatást gyakoroltak a nőkép változására az orvoslással kapcsolatosan is. A protestantizmus irányzatainak terjedése, majd a katolikus megújulás a fiúk és lányok esetében is előmozdította az iskoláztatás kibontakozását, a 18. században pedig a felvilágosult abszolútista uralkodók átfogó oktatási szabályzatokkal segítették ennek a folyamatnak a kiteljesedését.

Dorothea Christiane Erxleben (született *Leporin*) (1715–1762), az első német orvosnő, aki gondolataival, személyes példaadásával a korszak emblematikus alakjává vált, már saját korában is kifejezetten úttörőnek számított műveltségével, orvosi tudásával és azzal a bátor, határozott fellépéssel, amellyel kiállt a nők művelődési lehetőségeinek biztosítása mellett, beleértve az egyetemre lépésüket is.

Az ő korában német nyelvterületeken először inkább a férfiak voltak azok, akik a 18. század kezdetétől a női műveltségről, a lányok tanuláshoz való jogáról írtak. *Christian Paullini* „Das hoch- und wohlgelehrte deutsche Frauen-Zimmer” (A magas szinten és alaposan képzett német nőkről) című, 1705-ben írott munkájában, *Johann Planeri* a „Von gelehrtem Frauenzimmer” (A művelt nőkről) című, 1715-ben készült írásában és *Johann Eberti* „Eröffnetes Cabinet des gelehrten Frauenzimmers, darinnen die Berühmtesten dieses Geschlechts umständlich vorgestellt werden” (A művelt nők nyitott kabinetje, ahol nemük legismertebb képviselői mind részletesen bemutatást nyernek) 1706-os művében tárgyalta ezt a kérdést. *Eberti* például olyan nők példáját emelte ki a történelemből, a szentek, tudósok, hősnők, írók közül, akik nagy műveltséggel rendelkeztek. Ezekben a korai írásokban jelen volt az a gondolat, hogy azért szükséges a nők műveltségének emelése, hogy pozitív hatást gyakorolhassanak családjuk életére, és különösen jelentős mindez gyermekeik nevelése szempontjából. Ezeknél az írónál a női élet tere az otthon, a család, a magánszféra volt, és nem kívánták a nők középiskolai, egyetemi képzését. Nőideáljuk a felvilágosodás korának erényes, kötelezettségeit ellátó asszonya, akinek alakja a század későbbi időszakában és a 19. század elején is a legtöbb pedagógiai tárgyú mű középpontjában állt [5: 44.]. Hozzájuk képest igen haladó szellemű, radikális hangú asszony volt *Erxleben*, aki bár egyedi utat járt be, saját példájával és írásaival is előkészítette a nők későbbi, orvosi pályán történő megjelenését, egyetemi képzését.

A német doktornő életútja

Az 1715-ben Quedlinburgban született *Dorothea Christiane Erxleben* (leánykori nevén *Leporin*) a saját korában egyedülálló pályát futott be: nőként a világ legelső, egyetemre végzett, diplomás orvosnője lett. Édesapja, *Christian Polycarp Leporin* (1689–1747) szintén orvos volt, aki fiát és lányát is megtanította számos természettudományos ismeretre. Dorothea gyerekként gyenge fizikumú kislány volt, sokat betegeskedett, több évig leginkább ágyához kötötten élt, és így kényszerűségből részese lehetett azoknak az óráknak, amelyeket édesapja adott a fiútestvéreinek. A lány még az ógörög és a latin nyelvet is kiválóan elsajátította az egyik, lakóhelyén lévő gimnázium igazgatójának, *Tobias Eckhardt*nak és helyettesének a segítségével. Az igazgató, felismerve növendéke páratlan tehetségét, a 15 éves leány apjának küldött egyik levelében ezt írta: „Van itt valami, kedves barátom, ami magasra tör..., talán magasabbra, mint azt bármelyikünk is gondolná..., mindenesetre magasabbra, mint amit mi a saját korlátolt elménkkel megengednénk egy nőnek...” [6]. *Eckhardt* megjósolta, hogy Dorothea olyan pályafutás előtt áll, mint minden idők első, a bolognai egyetemen 1732-ben a filozófia tudományában doktori fokozatot elért női professzor, az itáliai *Laura Bassi* (1711–1778). Amikor *Dorothea Leporin* fivére egyetemre ment, apja tovább folytatta leánya tanítását, és magával vitte őt akkor is, ha betegekhez ment. Az ifjú lány számos, nagyon modern ismerettel találkozott tanulmányai során, nem csupán a tudományok síkján, hanem filozófiai-teológiai értelemben is: gondolkodásmódjára erősen hatott például a pietizmus [7: 101.].

Bármennyire tehetséges és szorgalmas volt is azonban Dorothea, fivérével ellentétben ő nem kerülhetett az egyetemre, hiszen a lányok számára a 18. században ez a lehetőség még nem állt nyitva. Ennek oka alapvetően az volt (egészen a 19. század második feléig), hogy a lányok olyan középiskolába sem járhattak, amely megnyitotta az utat az egyetemre kerüléshez. 1742-ben a fiatal nő „Gründliche Untersuchung der Ursachen, die des weiblichen Geschlecht vom Studieren abhalten” (A női nem tanulását akadályozó okok alapos vizsgálata) címmel kiadott egy olyan, a nők tanulási jogairól és lehetőségeiről szóló művet, amelyben leírta a nők egyetemi tanulmányaival kapcsolatos érveit. Ebben a művében „a fiatal leány az olvasókat mehökkentő alaposággal mutatja be a nők művelődését gátló korabeli társadalmi viszonyokat” [8: 64.]. Írásában korát messze megelőzve síkra szállt a koedukció mellett, és fontosnak tartotta, hogy a nők előtt is megnyíljanak különböző pályák [9: 43.]. Ezt a művet Dorothea megküldte az 1740-ben trónra lépett fiatal, reformokra fogékony *II. Frigyes* porosz királynak (1712–1786), aki adott számára egy olyan diszpenzációt, amellyel a fennálló jogi szabályozás alóli, egyedi kivételként engedélyezte a nő egyetemre járását. Ezzel a lehetőséggel azonban akkor a nő nem tudott élni, mert férjhez ment *Johann Christian Erxleben* (1697–1759),

öt gyermekével özvegyen maradt diakónushoz, és gondoskodott a háztartásról, a gyerekekről, miközben neki magának is négy gyermeke született. Saját fiai közül később a természettudós, állatorvos, göttingeni professzori karriert elért gyermeke, *Johann Christian Polycarp Erxleben* (1744–1777) tett szert a legnagyobb hírnévre, akinek az életéről 1994-ben *Gerta Beaucamp* készített átfogó elemzést [10].

Hiába volt azonban eredményes orvos *Erxleben* asszony, sok irigye is akadt Quedlinburgban, emiatt mégis rászánta magát, hogy Halléban tanuljon, és ismereteink szerint ő lett így az első olyan nő a történelemben, aki elvégezte és diplomaszerezéssel zárta egy egyetem orvosi karát. „Dissertatio Inauguralis Medica Exponens Quod Nimis Cito Ac Iucunde Curare Saepius Fiat Causa Minus Tutae Curationis” címmel írt, 1754-ben Halléban nyomtatásban is megjelent (2. ábra) doktori értekezésében nem az akkoriban divatos, drága gyógyszereket ajánlotta a betegségekre, hanem a „szelíd” gyógymódokat: a borogatást, a gyógynövényeket, a beteg saját szervezete védekezőképességének támogatását. Művében 66 paragrafusban elemezte a Kr. e. 1. században élt, híres ókori orvos, a humánus orvoslás úttörőjének tartott bithüni *Aszklépiadész* (Kr. e. 124–40) azon állítását, hogy „az orvosnak gyorsan, biztonságosan és kellemes módon kell gyógyítani a betegségeket” [11], és a római orvostudomány alapjait lerakó görög elődje nyomán kifejtette saját nézeteit arról, hogy elsősorban a betegség kiváltó okát kell megkeresni, és a gyógyítás során hatékony, de kíméletes, nem pedig gyors tüneti kezelést kell alkalmazni.

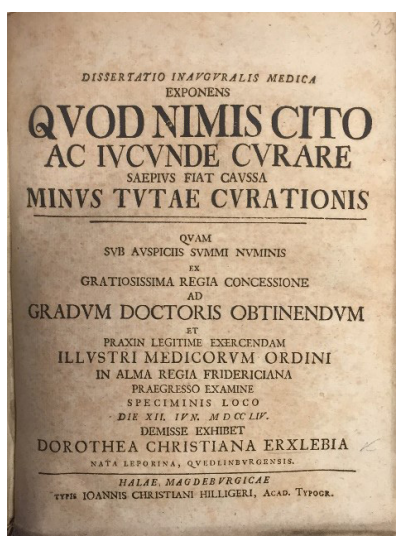
Erxleben 1754. május 6-án tette le nagy nyilvánosság előtt záróvizsgáit, és az eseményről – a királyhoz küldött, korabeli orvoskari jelentésből idézve – egy magyar újságban ezt írták: „alapos pontossággal, szerény ékesszólással minden hozzá intézett kérdésre, mind az elméleti, mind a gyakorlati orvostudományokból úgy felelt, hogy a jelen

voltakat bámulatra ragadá” [12: 1.]. Ezt követően *Dorothea Erxleben* június 12-én avatták doktorrá az orvosi kar dékánjának házában [13]. Az egyetem elvégzése után pár évvel, 1758-ban Halléban rektorrá is kinevezték, majd szülővárosában, Quedlingburgban, édesapja helyére lépve, haláláig orvosként praktizált.

Erxleben a magyar forrásokban

Dorothea Erxleben életútja világszerte már a 18. század óta foglalkoztatja a kutatókat és a közvéleményt. A magyarországi sajtóban a reformkor óta rendszeresen felbukkan a neve mind a tudományos, mind az ismeretterjesztő lapokban. A *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratban 1825–1827-ben zajló, a nők értelmi képességeiről szóló vitában [14] a Szivonyáné álnevet használó Sebestyén Gábor is említette őt, elírva azonban diplomaszerezése évszámát, amely helyesen 1754: „Erxleben Dorottya 1756-diki Június 12-dikén a’ Medicinában Doctor grádusi nyert, és azután is a’ praxist igen szerentesen gyakorolta...” [15: 68.]. Az első, vele kapcsolatos leghosszabb tudósítást a *Hasznos Mulatságok* című magyar lap közölte 1830-ban „Egy asszony, mint az orvosi tudományoknak doctora” címmel, melyben így méltatták őt: „Erxleben Dorottya Krisztina, mint nem a’ legközönségesebb iróné, a’ tudományok mezején, melly az asszonyok előtt külömben zárva vagyon, az orvosi tudományokban t. i. annyira gyakorolta magát, hogy Doctori koszorúval felékesítettven, a’ Burkus kormányszéktől szabadságot nyert tudományát gyakorolni, ’s közönségen gyógyítani” [16: 285.]. Néhány év múlva életútjáról a *Fillértár* „Asszony doctor” című cikke is hírt adott. Ebben, bár a szerző méltatta a német asszony állhatatos szorgalmát, tudományos pályán való bámulatos előmenetelét, Erxlebenrel kapcsolatban a legfontosabbnak azt tartotta, hogy tudóssá lett fiút szült: „Annál nagyobb és érdekesebb jelenet volt ez a’ nő-nemben, mivel nagyhirű és érdemű professor fiat hagyott maga után” [17: 118.]. Ezt a tényt 1880-ban a *Pesti Hírlap* egyik tárcáírója is kiemelte, aki egy társaságban elhangzott beszélgetést leírva idézte meg a tudós doktornő alakját [12: 1.]. *Dorothea Erxleben* példája valószínűleg több esetben volt társalgási téma Magyarországon is, erre utal a *Magyar Uriasszonyok Lapjának* egyik, 1938-as másik tárcája, mely „Asszonyfejek a századok tükrében” címmel jelent meg [18].

A magyar sajtótermékek között az *Orvosi Hetilap* is több esetben említette *Erxleben* doktornő nevét. 1902-ben *Steinberger Sarolta*, az első, Magyarországon diplomát szerzett orvosnő írt róla a lap *Gynaekologia* című mellékletében, „Az orvosnők története” című cikksorozata második részében, férjzett nevét betűhízával, Eislebenként közölve. A cikkíró kiemelte, hogy más tudományos ismeretek és nyelvek elsajátítása mellett a német doktornő nagyon szorgalmasan tanulmányozta *Stahl*, *Hoffmann*, *Boerhave*, *Werlhof*, *Alberti*, *Jaubert* és *Heister* nevű szerzők orvosi munkáit [19]. 1915-ben, *Erxleben* születésének 200. évfordulóján az *Orvosi Hetilap*ban ismét egy



2. ábra | Dorothea Christiane Erxleben orvosdoktori értekezésének címlapja

Forrás: <https://blogs.bl.uk/european/2015/11/germanys-first-female-doctor-dorothea-erxleben-1715-1762.html>

rövid ismertetés jelent meg életéről, életpályája főbb adatai között megemlítve orvosdoktori értekezésének német címét is: „Academische Abhandlung von der gar zu geschwinden und angenehmen, aber deswegen öfters unsichern Heilung der Krankheiten” [20: 627.]. Évtizedekkel később, az egyik 1967-es lapszámban *Ferenczy Miklós* az 1694-től működő hallei egyetem orvosi képzéséről írott cikkében egy teljes bekezdést szentelt az orvosnő emlékének, hangsúlyozva, hogy 150 évvel azt megelőzően szerzett diplomát, amikor azt Németországban általánosan engedélyezték a nők számára [21]. Két évtized múlva *Magyar László* is kiemelte *Dorothea Erxleben* nevét „Az orvosnők története” című cikkében [22].

Dorothea Erxleben emlékezete

Az első, orvosi egyetemi képzésben 270 évvel ezelőtt diplomát szerzett nő az orvostudománynak és a nők történetének is ikonikus alakja. Emlékét őrzik saját művei, fiainak és nevelt gyermekeinek, illetve édesapjának és latintanárának róla írott levelei, valamint a Quedlinburgban ma is álló szülőháza és az az épület, ahol apja nyomdokaiba lépve több éven át doktornőként dolgozott. Az életéről nagyon nagy számban kiadott könyvek és újságcikkek, regények és novellák, az arcmásával kiadott bélyegek, a róla mintázott szobrok, domborművek és festmények, a nevét viselő kórházak és iskolák is segítenek abban, hogy rendkívüli életútja ne merüljön feledésbe. Nem csupán abban volt a saját korát meghaladó egyéniség, hogy családja: kilenc gyermeke és háztartása ellátása mellett tanulni vágyott, és mások gyógyításának szentelte idejét, hanem abban is, hogy a gyógyszeres kezelések mellett disszertációjában és mindennapi, gyógyító munkája során is határozottan kiállt a szelíd gyógymódok, a betegeit a középpontba állító orvoslás mellett.

Irodalom

- [1] Kertész E. Pioneering women. Biographical narratives. [Úttörő asszonyok. Életrajzi elbeszélések.] Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. [Hungarian]
- [2] Brinkschulte E, Labouvie E. (Hg.) Dorothea Christiana Erxleben. Female scholarship and the medical profession since the 18th century. [Dorothea Christiana Erxleben. Weibliche Gelehrsamkeit und medizinische Profession seit dem 18. Jahrhundert.] Mitteldeutscher Verlag, Halle, 2006. [German]
- [3] Kraetke-Rumpf E. The doctor from Quedlinburg. The life of Dorothea Christiane von Erxleben. [Die Ärztin aus Quedlinburg. Das Leben der Dorothea Christiane von Erxleben.] Francke Buch Verlag, Marburg, 1992. [German]
- [4] Kéri K. Querelle des femmes: An old group of sources on women's history and the history of girls' education. In: Baska G, Hegedűs J, Szabó ZA. (eds.) Echoing centuries: Studies, celebratory writings in honour of Éva Szabolcs. [Querelle des femmes: A nőtörténet és a leánynevelés-történet régi forráscsoportja. In: Baska G, Hegedűs J, Szabó ZA. (szerk.) Visszhangozó századok: Tanulmányok, ünnepi írások Szabolcs Éva tiszteletére.] L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019; pp. 11–21. [Hungarian]
- [5] Sotiropoulos CS. Early feminists and the education debates: England, France, Germany 1760–1810. [A korai feministák és az oktatási viták: Anglia, Franciaország, Németország 1760–1810.] Farleigh Dickinson University Press, Madison, NJ, 2007.
- [6] Weishaupt M. Germany's first female doctor: Who was Dorothea Christiana Erxleben? [Deutschlands erste Ärztin: Wer war Dorothea Christiana Erxleben?] Available from: <https://www.nationalgeographic.de/geschichte-und-kultur/2022/03/deutschlands-erste-aerztin-wer-war-dorothea-christiana-erxleben> [accessed: August 4, 2024]. [German]
- [7] Poeter, E. Gender, religion, and medicine in enlightenment Germany: Dorothea Christiane Leporin's treatise on the education of women. [Nemek, vallás és orvostudomány a felvilágosodás kori Németországban: Dorothea Christiane Leporin értekezése a nők neveléséről.] NWSA J. 2008; 1: 99–119. Available from: <https://www.jstor.org/stable/40071254> [accessed: August 4, 2024].
- [8] Pukánszky B. Thousands of years of women's education. [A nőnevelés évezredei.] Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. [Hungarian]
- [9] Sotiropoulos CS. Early feminists and the education debates: England, France, Germany 1760–1810. [A korai feministák és az oktatási viták: Anglia, Franciaország, Németország 1760–1810.] Farleigh Dickinson University Press, Madison, NJ, 2007.
- [10] Beaucamp G. Johann Christian Polycarp Erxleben. An attempt at a biography and bibliography. [Johann Christian Polycarp Erxleben. Versuch einer Biographie und Bibliographie.] Wallstein Verlag, Göttingen, 1994. [German]
- [11] Doctoral thesis of the first German female doctor Dorothea Christiana Erxleben (1715–1762). [Doktorarbeit der ersten deutschen promovierten Ärztin Dorothea Christiana Erxleben (1715–1762).] Available from: <https://st.museum-digital.de/object/1357> [accessed: August 4, 2024]. [German]
- [12] Bayard. A Hugonay Vilma from the 18th century. [Egy mult századbeli Hugonay Vilma.] Pesti Hírlap 1880; 51: 1–2. [Hungarian]
- [13] Buchheim L. Erxleben, Dorothea Christiane geborene Leporin. In: Neue Deutsche Biographie 4. 1959; pp. 637–638. [Online-Version]. Available from: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118685384.html#ndbcontent> [accessed: August 4, 2024]. [German]
- [14] Takáts É. Letter to my girlfriend about our sex. [Egy barátnémhoz írt levelem nemünk ügyében.] Tudományos Gyűjtemény 1825; 9(11): 62–77. [Hungarian]
- [15] Szivonyáné (Sebestyén G.). Appeal from the West. Letter to my girlfriend about our sex. [Szózat Napnyugotról. Barátnémhoz írt levelem nemünk ügyében.] Tudományos Gyűjtemény 1827; 11(2): 61–92. [Hungarian]
- [16] A woman as doctor of medical sciences. [Egy asszony, mint az orvosi tudományoknak doctora.] Hasznos Mulatságok 1830; 36: 285–287. [Hungarian]
- [17] The female doctor. [Asszony doctor.] Fillértár 1836; 15: 117–118. [Hungarian]
- [18] Nagy M. Women's heads in the mirror of the centuries. [Asszonyfejek a századok tükrében] Magyar Uriasszonyok Lapja 1938; 31: 4–5. [Hungarian]
- [19] Steinberger S. History of doctresses. [Az orvosnők története II.] Gynaekologia. Tudományos melléklet az Orv Hetil. 4. számához. 1902; szeptember 7: 99–105. [Hungarian]
- [20] The first female doctor. [Az első orvosdoktornő.] Orv Hetil. 1915; 59: 627. [Hungarian]
- [21] Ferenczy M. The Medical Faculty of the University of Halle. [A hallei egyetem orvosi fakultása.] Orv Hetil. 1967; 108: 417–418. [Hungarian]
- [22] Magyar L. History of doctresses. [Az orvosnők története.] Orv Hetil. 1987; 128: 2320–2321. [Hungarian]

(Kéri Katalin dr.,
SOE, Sopron, Feenczy J. u. 5., 9400
e-mail: keri.katalin@uni-sopron.hu)

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény. (SID_1)